

Problém zániku civilizací je politicky problematická otázka – skoro vždy je předkládán v apokalyptickém tónu a slouží jako vehikulum morálních názorů toho, kdo takovou tezi či představu předkládá. Nacházíme potom jak chiliastické nadšení pro trest za naši zkaženost, tak popírání toho, že se vůbec něco takového může stát – případně snahu nacházet „středovou pozici“ a říkat, že se dějí „transformace“.

Přes veškerou slovní ekvilibristiku, jejímž skutečným cílem je spíše nalézt způsob, jak se s moderní eschatologickou vizí – zánikem civilizace – vyrovnat – existuje ale i skutečná snaha studovat konce a propady civilizací. Tyto jsou v moderním pojetí většinou nazývány „komplexní společnosti“, protože existuje snaha zaměřit se na lépe měřitelné materiální faktory než faktory kulturní, se kterými je pojem civilizace až příliš spjatý.

První autoři „civilizačních studií“ (Spengler, Toynbee) začínali studiem toho obtížnějšího – kulturních prvků. Těm pak přiřadili hlavní důležitost a kvůli jejich složitosti nebyli schopni vytvořit jasné teorie. Pozdější autoři, kteří se zabývali spíše komplexitou (základy položil Tainter, v současnosti nejvíce pokročilý je zřejmě výzkum kolem časopisu Clidynamics), ale postupně dosáhli zajímavých výsledků, které umožnily vysvětlit i velkou část „duchovních“ jevů spojených s tématem dekadence (nízká porodnost není důsledek „nezájmu o plození“, ale materiální bída a nejistoty, neustálý konflikt je snahou udržet si svou část zmenšujícího se společného koláče atp.).

Současný spor tak není ani tak mezi hmotou a duchem (moderní teorie jsou sociologické a snaží se postihnout, jak se tyto faktory ovlivňují) ale spíše mezi tím, jestli se zaměřovat u civilizací spíše na komplexitu nebo kulturní kontinuitu, a především na to jestli jsou příčiny zániků exogenní nebo endogenní. Exogenní teorie většinou pracují s klimatickou změnou, endogenní buď s antropogenní klimatickou změnou (takto se např. typicky vysvětluje úpadek nížinných Mayů), a nebo s tím, že lidé mají podobný demografický cyklus jako jiné živočišné druhy – na počátku dochází k boomu a růst je snadný, později je ale nových zdrojů stále méně a začíná o ně boj, který vede k postupné dezintegraci společnosti. Existuje tedy spor mezi periodickou dezintegrací inherentní tomu, jak se lidský druh chová a dlouhodobější vizi dějin, ve které jsou ale kolapsy spíše dílem vnějších jevů.

Základem obou pojetí je hlavní bod zranitelnosti většiny historických společností – zemědělství. Modernita se ale od těchto civilizací zásadně liší – někdy v 16. století civilizace započala svoji cestu za růstem. Její existence získala další dva pilíře – průmysl a inovaci. Průmysl a inovace samy o sobě můžou mít podobně jako demografický cyklus vlastní předprogramovaný „zpětný ráz“.

V našem případě se zpětný ráz začíná projevovat poměrně hmatatelným způsobem – antropogenní změnou klimatu, vyčerpáním půdy atp. Mimo to existují i exogenní hrozby typu vis maior – např. masivní koronální ejectione ze Slunce. Závěr přednášky se pokusí o úvahu, jestli by se po případném (a reálně hrozícím) kolapsu společnosti tak mohutné jako je naše, mohla ještě pozvednout nějaká jiná, případně jaké adaptace by elementy naší společnosti mohly volit k přežití v nových podmínkách – například virtualizaci nebo sebemodifikaci.